

ПОНЯТТЄВІ СКЛАДНИКИ КОНЦЕПТУ *DEATH* В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Давидова Тетяна Василівна,

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри англійської філології та лінгводидактики
Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка

ORCID ID: 0000-0001-5815-8503

У статті проаналізовано поняттєвий обсяг концепту *DEATH*. Встановлено структуру концепту *DEATH* у поняттєвому ключі. Мова є засобом вербалізації концептів, отже структура та змістове наповнення концептів виявляються через значення мовних одиниць, що репрезентують певний концепт та його словникові тлумачення. У цій роботі на основі аналізу лексикографічних джерел здійснюється дослідження синонімічної групи лексем на позначення концепту *DEATH*, структури його ядра та поняттєвих складників концепту.

У результаті дослідження було доведено, що ядро концепту *DEATH* в англійській мові представлене такими семантичними ознаками: “end / cessation” (кінець, припинення), “destruction / ruination” (руїнація, знищення), “loss” (втрата), “fear” (страх) та “devastation” (спустошення).

Доведено, що структура вербалізаторів концепту *DEATH* розгалужена, а ядро концепту представлене семантичними ознаками, що транспонують емоційний діапазон (страх, спустошення), часові проміжки (кінець, закінчення строку), фатальність подій (неминучість, притаманність кожному) та приналежність до того чи іншого типу перебігу подій (природний, насильницький, навмисний).

Виокремлено семантичну групу лексем на позначення концепту *DEATH* в англійській мові, змодельовано структуру його мовних вербалізаторів, надано їх тематичну класифікацію. Вербалізація концепту *DEATH* відбувається різноманітними мовними засобами: синонімічними рядами лексем різних смислових сегментів (явище, феномен смерті; процес смерті; померла людина; місце поховання, могила, труна; обряд/процес поховання, остання прощальна промова; персоніфіковані образи смерті), стійкими висловами та одиницями паремійного фонду, образними зворотами. Дослідження показало, що уявлення про смерть в англійській лінгвокультурі є досить традиційним. Перспективи подальших досліджень вбачається у дослідженні маргінальних ознак концепту *DEATH*.

Ключові слова: концепт, концептуальний простір, ядро і периферія, стабільні (інваріантні) та маргінальні (варіантні) ознаки.

Davydova Tetiana. Core components of the DEATH concept in the English language

The article analyzes the conceptual scope of the *DEATH* concept. The structure of the *DEATH* concept core has been explored in the article. Language is a means of verbalizing concepts, therefore, the structure and content of concepts are revealed through the meaning of language units representing a certain concept and its dictionary interpretations. In this work, based on the analysis of lexicographic sources, a synonymous group of lexemes for the *DEATH* concept, its core structure and the core components of the concept are studied.

As a result of the study, it was proved that the core of the *DEATH* concept in the English language is represented by the following semantic features: “end / cessation” (кінець, припинення), “destruction / ruination” (руїнація, знищення), “loss” (втрата), “fear” (страх) та “devastation” (спустошення).

It is proved that the structure of verbalizers of the *DEATH* concept is branched, and the core of the concept is represented by the signs that transpose the emotional range (fear, devastation), time intervals (end, expiration), fatality of events (inevitability for everyone) and belonging to one or another type of the events course (natural, violent, intentional).

A semantic group of lexemes denoting the concept of *DEATH* in the English language is singled out, the structure of linguistic verbalizers is modelled, their semantic classification is provided. The verbalization of the *DEATH* concept takes place due to various language means: synonymous series of lexemes of different semantic segments (phenomenon of death; process of dying; deceased person; burial place, grave, coffin; burial ceremony, farewell speech (eulogy); metaphorical images of death), set expressions and units of the folklore fund, figurative language expressions. The study showed that the idea of death in the English linguistic culture is quite traditional. Prospects for further research can be seen in the study of marginal features of the *DEATH* concept.

Key words: concept, conceptual space, nucleus and periphery, stable / variable features.

Вступ. Стрімкий розвиток мовознавства в XXI столітті характеризується зростанням ролі антропоцентричного, культурологічного й когнітивного підходів до вивчення мови та мовного матеріалу. Актуальна проблема “людина в мові” та “мова в людині” вирішується зусиллями вчених, які здійснюють дослідження в галузі когнітивної лінгвістики і лінгвокультурології (Н. Арутюнова, М. Болдирев, В. Зусман, О. Кубрякова, В. Маслова, Ю. Степанов та ін.). Мова є засобом вербалізації концептів.

Основною термінологічною одиницею когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології є *концепт*, який

останнім часом перебуває в центрі уваги дослідників та науковців (В. Навроцький, Є. Плешкевич, І. Рахліна, І. Стернін, М. Бахтін, С. Аскольдов, С. Жаботинська, О. Селіванова, G. Fauconnier, M. Adler, R. Jeckendoff, R. Langacker), адже концепти є оперативними одиницями мислення; в них конденсуються не лише індивідуально-особистісні знання окремих членів мовного колективу, а й узагальнений національно-культурний досвід усієї мовної спільноти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій підтверджує той факт, що концепти досить плідно вивча-

лись у когнітивній лінгвістиці та лінгвоконцептології (Л.О. Анопіна, Н.О. Бігунова, О.О. Близнюк, І.В. Ігнатова, О.М. Кагановська, А.С. Персиніна, Є.А. Пименов та ін.), однак наразі існує потреба у систематизації отриманих знань щодо концептів з'ясуванні способів їхньої взаємодії, вивченні їхнього смислового обсягу. Таким чином, *актуальність* нашої наукової розвідки зумовлюється становленням у мовознавстві нової культурологічної парадигми, потребою подальшого вивчення питань взаємозв'язку мови зі світом людини та способів експлікації концептів у тексті чи дискурсі.

На тлі воєнних дій в Україні та зростання уваги світової спільноти до проблем війни та її наслідків – скалічених доль, раптових смертей та інших людських втрат, особливо гостро постає питання про дослідження концепту DEATH у розрізі сьогодення, вивчення його поняттєвого компоненту та маргінальних ознак у межах лінгвокультурологічної аксіологічної шкали.

Матеріали та метод. *Метою* цієї наукової роботи є вивчення структури ядра концепту DEATH в англійській мові та аналіз його поняттєвих складників.

Представлена мета передбачає розв'язання таких *завдань*: 1. Опрацювати літературознавчі, мовознавчі праці, проаналізувати лексикографічні джерела й дослідити ядро концепту DEATH (його поняттєвий компонент) шляхом семантичного аналізу словникових дефініцій ключової лексеми на позначення цього концепту. 2. Вивчити поняттєві складники концепту DEATH, його структуру та смисловий обсяг концепту у сучасній англійській мові. 3. Виокремити семантичну групу лексем на позначення концепту DEATH в англійській мові, змодельовати структуру його мовних вербалізаторів, надати їх тематичну класифікацію.

Для досягнення мети використано такі загальнонаукові та конкретнонаукові *методи дослідження*: описовий (для опису досліджуваного мовного матеріалу), структурний (що дав можливість змодельовати структуру мовних вербалізаторів концепту та надати їх тематичну класифікацію), метод аналізу словникових дефініцій та компонентний аналіз (для дослідження ядра концепту DEATH та його поняттєвих складників).

Результати. Дослідники по-різному розглядають структуру концепту, вбачаючи в ньому “буквальний смисл”, або “внутрішню форму” [6, с. 292], або виділяючи в ньому “шари”: пасивний, історичний [там само], асоціативний та ціннісний [3, с. 60] – аксіологічний. Традиційно структуру концепту розглядають або пошарово, або як сферичний конструкт, що має ядро і периферію, представлений перманентними інваріантними та варіантними / маргінальними ознаками відповідно [3, с. 59]. Іншим чином структуру концепту можна уявити у вигляді поля, в центрі якого лежить основне значення, а на периферії лежить все те, що було привнесене культурою, традиціями, народним і особистим досвідом [3, с. 60–62].

У різних культурах існують різні уявлення про смерть як природне явище, втім здебільшого смерть, спричинена соціальними факторами – такими як воєнні дії, вбивства, аварії та природні катаклізми – асо-

ціюється із втратою та негативними емоціями. Поняття “смерть” традиційно позначає термінацію життя, призупинення фізіологічних функцій живих організмів та фінал існування інших типів матерій, деградацію та занепад, вимирання. У межах релігійного світогляду, де існує віра в переродження та реінкарнацію, смерть трактується як певна точка відліку для переходу в інший безтілесний вид екзистенції певної сутності в інших часово-просторових рамках.

Поняттєвий компонент досліджуваного концепту вивчаємо на основі аналізу семантики його мовних вербалізаторів – ключових лексем. Мовні одиниці, що репрезентують концепти в текстах, не обмежуються їхніми однойменними лексемами. Для експліцитної номінації зазначеного концепту, з огляду на парадигматичні відношення в лексиці, передбачається залучення синонімічного ряду лексем, які вербалізують досліджуване явище. Згідно з лексикографічними джерелами, словниковий склад англійської мови представлений кількома лексичними одиницями із значенням “*death*”.

У нашому дослідженні в якості робочої лексеми використана однойменна лексема-номінатор концепту DEATH через узагальненість значення та її нейтральне стилістичне забарвлення.

В результаті проведеного аналізу з'ясовано, що *death* в англійській мові трактується як 1. *a permanent cessation of all vital functions; the end of life; an instance of dying*; 2. *the cause or occasion of loss of life; a cause of ruin*; 3. *the state of being no longer alive*; 4. *The passing or destruction of smth inanimate; extinction* [10].

Аналізуючи визначення лексеми *death* ідентифікуємо сему “*end / cessation*” (кінець, припинення), яка, у комбінації з іншими семантичними ознаками *state, instance, occasion*, визначає смерть як стан (*state*), момент (*instance*) або випадок (*occasion*) припинення функціонування живої (*vital*) чи неживої (*inanimate*) матерії, що засвідчує факт референтності концепту до матеріальної і нематеріальної сфери буття. Таким чином, очевидним є той факт, що ключовою ознакою концепту DEATH у поняттєвому ключі є “фінал” або “кінець”. Додатковими ознаками досліджуваного концепту, експлікованими на основі аналізу словникових дефініцій, є “*destruction / ruination*” (руйнація, знищення) та “*loss*” (втрата), що актуалізують негативний аксіологічний аспект, який утримується в ядрі концепту DEATH. Транспонована дескриптивним епітетом *permanent*, семантична ознака *cessation* свідчить про незворотність, неминучість, фатальність, одновекторність смерті. До смислового обсягу концепту належать також семантичні ознаки “*fear*” (страх) та “*devastation*” (спустошення), що виражають емоційний діапазон.

Розуміння смерті, з одного боку, як природного процесу і як насильницької дії, з іншого, що підтверджується синонімами-номінаторами концепту DEATH *to slaughter, to murder, to kill, to martyr, to massacre*, красномовно свідчить про наявність енантіосемічних компонентів у структурі концепту.

Концепт DEATH є достатньо розгалуженим і тому вербалізується в англійській мові синонімічними рядами

лексем, що відповідають його сегментам [1]. Структуру та смисловий обсяг концепту в сучасній англійській мові представлено далі в діаграмі (див. рис. 1).

Наступним кроком дослідження є систематизація мовних вербалізаторів концепту DEATH та їхня тематична класифікація.

Концепт DEATH вербалізується в англійській мові синонімічним рядом лексем, що відповідають сегменту **“phenomenon of death / явище, феномен смерті”**: *annihilation, assassination, bereavement, casualty, cessation, (informal) curtains, darkness, death, decease, demise, departure, destruction, dissolution, downfall, dying, end, eradication, eternal rest, euthanasia, execution, exit, expiration, (archaic) expiry, extermination, extinction, fatality, finish, loss of life, massacre, mortality, murder, necrosis, obliteration, oblivion, parting, passing, quietus, release, repose, ruin, ruination, silence, slaughter, sleep, suicide, termination* [7; 9].

Сегменту **“process of dying / процес смерті”** відповідають мовні номінатори: *die, pass away, pass on, lose one's life, depart this life, expire, breathe one's last, draw one's last breath, meet one's end, meet one's death, lay down one's life, be no more, perish, be lost, go the way of the flesh, go the way of all flesh, go to glory, go to one's last resting place, go to meet one's maker, cross the great divide, cross the Styx, (informal) give up the ghost, kick the bucket, bite the dust, croak, flatline, conk out, buy it, turn up one's toes, cash in one's chips, go belly up, shuffle off this mortal coil, go the way of the dinosaurs, push up the daisies, be six feet under, (British informal) snuff it, peg out, pop one's logs, hop the twig/stick, (North American informal) bite the big one, buy the farm, check out, hand in one's dinner pail, (Australian/New Zealand informal), go bung, (literary) exit, (archaic) decease* [7].

Сегменту **“deceased person / загибла або мертва людина”** відповідає синонімічний ряд лексем: *corpse, dead body, body, cadaver, carcass, skeleton, remains, relics, (informal) stiff, (archaic) corpse* [7].

Синоніми *cemetery, graveyard, churchyard, burial ground, burial place, burying place, burying ground, garden of remembrance, (Scottish) kirkyard, (North American) memorial park, (informal) boneyard, (literary) Golgotha, (historical) urnfield, potter's field, necropolis, (archaic) God's acre* [7], номінують сегмент **“burial place / місце поховання”**.

Сегмент **“grave (tomb) / могила”** вербалізаторів концепту DEATH виражений лексемами-синонімами: *grave, burying place, tomb, sepulchre, vault, burial chamber, burial pit, mausoleum, crypt, catacomb, last home, last resting place, (historical) tumulus, barrow, (rare) undercroft* [7].

Вербалізує концепт DEATH також і синонімічний ряд слів сегменту **“coffin / труна”**: *coffin, box, sarcophagus, urn, (North American) casket, (humorous) wooden overcoat, (Archaeology) cist* [7].

Сегменту **“burial ceremony (incineration) / обряд поховання (кремація)”** відповідають лексеми: *funeral, burial, burying, interment, entombment, committal, inhumation, laying to rest, consignment to the grave, cremation, funeral rites, obsequies, last offices, (rare) sepulture, exequies* [7].

Лексеми-синоніми *eulogy, accolade, speech of praise, panegyric, paean, encomium, tribute, testimonial, compliment, commendation, praise, acclaim, acclamation, raving, homage, plaudits, bouquets, (rare) extolment, laudation, eulogium* [7] репрезентують сегмент **“farewell speech (eulogy) / остання прощальна промова”**.

Існують також описові фразові єдності та евфемістичні та перифрастичні вислови, що метафорично втілюють концепт DEATH у тексті чи дискурсі, наприклад: *Grim Reaper, Great Reaper, Death Angel, Dark Angel, A Skeleton with Scythe* [10].

Як бачимо, в англійській мові існує велика кількість номінаторів концепту DEATH – синонімів до іменника *death* (*decease, demise, expiration, expiry, extermination, extinction, fatality*), прикметника *dead*

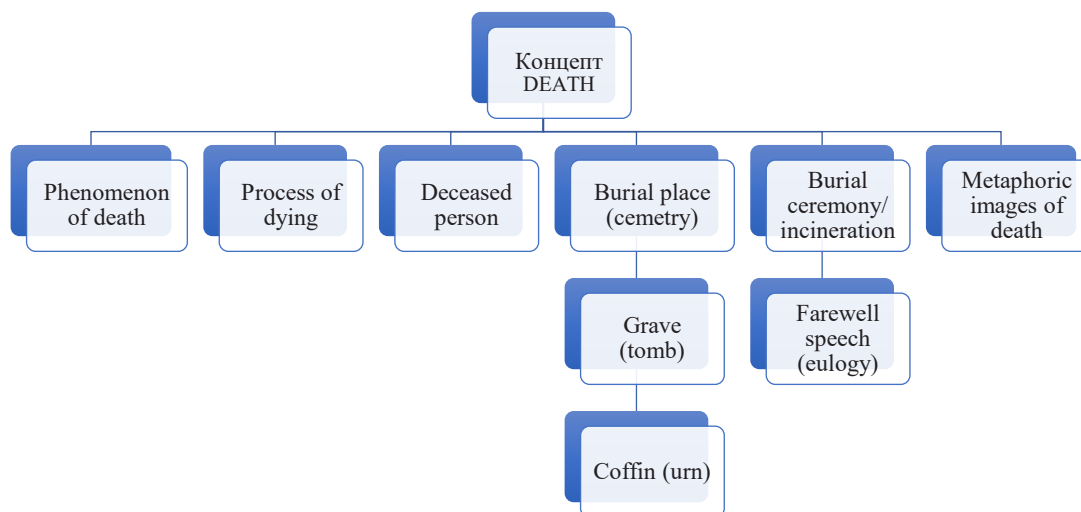

Рис. 1. Структура та смисловий обсяг концепту DEATH в англійській мові

(*deceased, late, mortal*), дієслова *to die (to die: to kick off, to kick the basket, to turn up one's toes, to kneel over, to peg out, to have a stroke etc.)*. Як зазначає О. Приходько [5], подані синоніми демонструють, що дух народу намагався бути вищим за смерть, яка сприймалася як звичайне та закономірне явище, однак стояла нижче за життя. Саме тому в розмовному стилі мовлення залишилися вислови, що “применшують” поняття смерті, “осмішують” його. А сталі вирази типу *to frighten to death, to bore to death, to talk to death, to tickle to death, to die laughing, dead-end, dead-black, dead-in-the-eye etc.* показують, що людина змиралася з неминучістю своєї долі та намагалася зменшити страх перед смертю, використовуючи слово *death* у повсякденному житті.

Існує також велика кількість фразеологізмів, котрі вербалізують концепт DEATH, а саме: *as soon as man is born he begins to die, dead men tell no tales, death is a remedy for all ills, death pays all debts, graves are of all sizes, let the dead bury the dead, look upon death as a going home, nothing is certain but death and taxes, nothing so certain as death* [7].

Як було доведено, концепт DEATH вербалізується значною кількістю лексем, які є мовним арсеналом для експлікації концепту в тексті та дискурсі.

Висновки. 1. В результаті дослідження було доведено, що ядро концепту DEATH в англійській

мові представлене такими семантичними ознаками: “*end / cessation*” (кінець, припинення), “*destruction / ruination*” (руйнація, знищення), “*loss*” (втрата), “*fear*” (страх) та “*devastation*” (спустошення).

2. Доведено, що структура вербалізаторів концепту DEATH розгалужена, а ядро концепту представлене семантичними ознаками, що транспонують емоційний діапазон (страх, спустошення), часові проміжки (кінець, закінчення строку), фатальність подій (неминучість, притаманність кожному) та приналежність до того чи іншого типу перебігу подій (природний, насильницький, навмисний).

3. Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що вербалізація концепту DEATH відбувається різноманітними мовними засобами: синонімічними рядами лексем різних смислових сегментів (явище, феномен смерті; процес смерті; померла людина; місце поховання, могила, труна; обряд/процес поховання, остання прощальна промова; персоніфіковані образи смерті), стійкими висловами та одиницями паремійного фонду, образними зворотами.

Отже, уявлення про смерть в англійській лінгвокультурі є досить традиційним. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні маргінальних ознак концепту DEATH.

Література:

1. Давидова Т.В., Юдіна А.С. Структура ядра концепту DEATH в англійській мові. *Матеріали III Міжнародної наукової конференції „Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації” 18-19 березня 2016 р.* Івано-Франківськ : ТОВ ВГЦ „Просвіта”, 2016. С. 180–183.
2. Жаботинська С.А. Когнітивна лінгвістика: принципи концептуального моделювання. *Лінгвістичні студії*. Черкаси : Сіяч, 1997. Вип. II. С. 3–10.
3. Маслова В.А. Когнітивна лінгвістика : навч. посібник. 2008. 272 с.
4. Кагановська О.М. (на матеріалі французької романістики середини ХХ ст.). Київ : ВЦ КНЛУ, 2002. 292 с.
5. Приходько О.Є. Особливості репрезентації концепту «DEATH» в англійському пісенному дискурсі музичного спрямування метал / О.Є. Приходько. С. 161-168.
6. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : ДовкілляК, 2010. 844 с.
7. Oxford Advanced Learner's Dictionary. URL: <http://www.oxforddictionaries.com/>.
8. Sayings. URL: <https://www.englishclub.com/ref/Sayings>
9. Thesaurus. URL: <http://www.thesaurus.com/>.
10. Webster Thesaurus. URL: <http://www.Death Definition & Meaning-Merriam-Webster>.

References:

1. Davydova T.V., Yudina A.S. (2016) Struktura yadra kontseptu DEATH v angliiskii movi [The core structure of the DEATH concept in English]. Proceedings of the 3rd International Scientific Conference “Modern Research in Linguistics, Literary Studies and Intercultural Communication”, March 18-19, 2016, Ivano-Frankivsk: LLC Prosvita VHC, pp. 180-183. [in Ukrainian]
2. Zhabotynska S.A. (1997) Kohnityvna linhvistyka: pryntsyipy kontseptualnoho modeliuвання [Cognitive linguistics: principles of conceptual modeling]. *Linguistic studies*. Cherkasy: Siyach. Issue II. pp. 3-10. [in Ukrainian]
3. Maslova V.A. (2018) Kohnityvna linhvistyka [Cognitive Linguistics]. 272 p. [in Ukrainian]
4. Kaganovska O.M. (2002) Tekstovi kontsepty khudozhnioi prozy [Textual concepts of artistic prose (on the material of French novels of the middle of the 20th century)]. K.: VC KNLU. 292 p. [in Ukrainian]
5. Prykhodko O.Ie. Osoblyvosti reprezentatsii kontseptu «DEATH» v anhlomovnomu pisennomu dyskursi muzychnoho spriamuvannya metal [Peculiarities of the representation of the «DEATH» concept in the English-language song discourse of the metal musical direction]. pp. 161-168. [in Ukrainian]
6. Selivanova O.O. (2010) Lingvistychna entsiklopediia [Linguistic Encyclopedia]. Poltava: DovklyiaK. 844 p. [in Ukrainian]
7. Oxford Advanced Learner's Dictionary. URL: <http://www.oxforddictionaries.com/>. [in English]
8. Sayings. URL: <https://www.englishclub.com/ref/Sayings> [in English]
9. Thesaurus. URL: <http://www.thesaurus.com/>. [in English]
10. Webster Thesaurus. URL: <http://www.Death Definition & Meaning - Merriam-Webster> [in English]